

**ТРАДИЦІЙНІ
ДЕКОРАТИВНІ ПРИЙОМИ
В СУЧАСНИХ
ЦЕРКОВНИХ ТКАНИНАХ
ТА СВЯЩЕНИЧОМУ ОБЛАЧЕННІ**

Ольга ОЛІЙНИК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7292-3264>

кандидат мистецтвознавства,
науковий співробітник,

Інститут народознавства НАН України,

відділ народного мистецтва,

проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,

e-mail: oliao1610mac@gmail.com

Відроджене українське церковне шитво ХХІ ст. розвивається зусиллями фахівців, підготовлених мистецькими та духовними навчальними закладами Києва, Львова, Одеси і Харкова, та майстрів-аматорів. Воно поєднує в собі традиційну форму, духовний зміст, композицію з сучасними рисами: нові іконографічні сюжети, розмаїття застосовуваних матеріалів та технік, стилістичні експерименти, пошук оригінальних художніх форм. В свою чергу внесення новітнього у художню мову церковного шитва вимагає критичної уваги й терпіння. Зокрема це стосується послаблення впливу художніх ідей та канонів Московської патріархії на творчість українських осередків. Аналізуючи художні особливості церковних тканин кінця ХХ — початку ХХІ ст. з різних осередків України, автор відстежує роль традиційної основи на формування нових стилістичних форм в оздобленні, з'ясовує чинники та причини посилення декоративізму.

Простежено вплив запровадження прийомів української народної вишивки (мотивів геометричного та рослинного орнаменту, регіональної колористики) на розвиток декоративної системи храмових тканин, появу нових смислів.

Стаття розширює межі уявлень про роль традиції у декорі сучасних церковних тканин, зокрема застосування установлених прийомів у сучасних практиках; надає матеріал для осмислення спеціалістам, працівникам музейно-виставкових закладів та церковним діячам.

Ключові слова: церковна тканина, священиче облачення, традиція, літургійне шитво, вишивка, орнамент.

Olha OLIYNYK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7292-3264>

Candidate of Arts (Ph. D),

Researcher at the Folk Art Department

of Ethnology Institute

of the National Academy of Sciences of Ukraine

15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: oliao1610mac@gmail.com

**TRADITIONAL DECORATIVE METHODS
IN MODERN LITURGICAL FABRICS
AND PRIEST'S VESTMENTS**

Introduction. The coverage of modern ecclesiastical fabrics` artistic specifics is relevant in the context of socio-cultural dynamics, in particular, the determining the impact of traditional techniques on their decorative system, as well as the fixation of new artefacts. The artistic language of ecclesiastical embroidery, in its own turn, requires critical attention and patience. In particular, it is related to the weakening of the influence of Moscow Patriarchate artistic ideas and canons on the work of Ukrainian centres.

Article purpose consists in the analysis of the liturgical fabrics artistic features of the late XX — early XXI centuries from different centres, first Kyiv and Lviv. The author traces the role of the traditional basis on the formation of new stylistic forms in the decoration and finds out the factors and reasons for the strengthening of decorativism. She also provides material for comprehension specialists, employees of museum and exhibition institutions as well as church leaders.

The main *research techniques* are: a formal-analytical comparison of art works of the liturgical textiles, as well as a systematic approach and art analysis of the phenomenon.

Results. Liturgical stitching of the XXI century combines traditional form, spiritual content and composition with modern features: new iconographic subjects, variety of materials and techniques applied, stylistic experiments and the search of original art forms. Tradition is a relevant and active emotional component in the work of modern liturgical fabrics` designers, a sensual reflection of regional features.

Conclusion. Most secular and monastic workshops manufacture the items (embroidery, vestment) of an industrial nature, made on embroidery machine with software control. Indications of liturgical embroidery`s modern works are the dominance of decor above the image, when ornamental stitching suppresses the figurative, as well as the introduction of secular and folk embroidery motifs.

It is noted, that a large part of ecclesiastical embroidery centres in Ukraine is under the influence of Moscow Patriarchate artistic ideas and canons, which deprives their works of independence and originality. At the same time, it is proved, that the introduction of Ukrainian folk embroidery (geometric and floral ornaments` motifs, regional colours) in the decoration of liturgical fabrics and priest`s vestment was caused changes in their artistic language, the emergence of new meanings, including the promotion of national ideas, organically fit into the traditionally created image of the Ukrainian Church.

Keywords: a liturgical fabric, priest`s vestment, a tradition, ecclesiastical stitching, embroidery, ornament.

Вступ. Церковні тканини підпорядковуються загальній стилістиці храму і становлять важливий елемент архітектурно-просторової композиції. Крім ужиткового призначення, вони несуть певне змістове навантаження, вносять в інтер'єр церкви неповторне естетичне забарвлення.

Висвітлення художньої специфіки сучасних церковних тканин *актуальне* в контексті соціокультурної динаміки, зокрема визначення впливу традиційних прийомів на їхню декоративну систему, також фіксації нових артефактів. В свою чергу внесення новітнього у художню мову церковного шитва вимагає критичної уваги й терпіння. Зокрема це стосується послаблення впливу художніх ідей та канонів Московської патріархії на творчість українських осередків, щоб сучасні віяння вписалися в традиційно створений, а нині відновлений образ Української Церкви.

Мета статті проаналізувати художні особливості церковних тканин кінця ХХ — початку ХХІ ст., простежити роль традиційної основи на формування нових стилістичних форм в оздобленні, з'ясувати чинники та причини посилення декоративізму.

Об'єкт дослідження: українські церковні тканини, священниче облачення та літургійне шитво кінця ХХ — початку ХХІ ст. з різних осередків, передусім Києва і Львова. *Предмет дослідження:* художні ознаки та процес взаємопроникнення традиційних та нових естетичних характеристик у галузь сучасного церковного текстилю.

Методи дослідження: формально-аналітичне порівняння художніх творів церковного текстилю, а також системний підхід і мистецтвознавчий аналіз явища.

Джерельна база: публікації досліджень в періодиці та візуалізація сучасних досягнень в галузі українських церковних тканин на інтернет-ресурсах; речові пам'ятки монастирських та комерційних майстерень з виготовлення церковних тканин, твори митців та самодіяльних майстрів.

Основна частина. При створенні церковних тканин (покрівів, плащаниць, завіс, хоругв, стягів тощо) та священничого облачення важливим для митців є знання традицій українського літургійного шитва, основних композиційних засад та прийомів. Виконати сучасний твір і водночас зберегти вікову традицію у трактуванні релігійних образів

потребує не лише мистецького чуття та професійного вміння, але також обізнаності з церковними канонами, глибоких знань з іконографії, розуміння принципу ансамблевості всіх складових храмового простору. Сакральні тканини мають особливий образно-символічний зміст, де форма, колір і композиція мають своє значення, що пов'язано зі складною символікою та трактуванням святого Письма. Кожний такий твір вимагає відповідної організації композиційної площини, специфічних художніх засобів для розкриття теми.

В Україні потреба в літургійних тканинах та священничих облаченнях зросла наприкінці 1980-х рр., з відродженням духовності та відновленням зачинених церков. Жінки різних соціальних груп та професій прийшли у храми, шукаючи власного місця в житті парафії. Передусім це народні майстрині з вишивки та самодіяльні рукоділлі. У 1990-х рр. у галицьких храмах зафіксовано численні копії та репліки літургійних тканин в «українському стилі» 30—40-х рр. ХХ століття.

Тільки з середини 1990-х рр. в цю галузь прийшли молоді спеціалісти, випускники середніх та вищих художніх закладів, програми яких включали проектування текстильних виробів для церкви. В цей час не йде мова про традиційне церковне оздоблення шитвом, а радше про його окремі реконструкції у сучасних текстильних техніках (шпалерне ткацтво, розпис, аплікація, машинна вишивка) та орнаментальне гаптування.

Більшість сучасних майстринь церковного шитва освоювала ремесло самотужки, без явної спадкоємності (живих носіїв традиції), тільки на основі окремо виставлених музейних пам'яток, за літературою з церковного та орнаментального гаптування. Матеріали (металеві нитки, бісер, лелітки, шнури) шукали, розпорюючи знищені облачення, тканини та вишивку.

Українська незалежність та національне відродження 1990-х рр. сприяли відновленню духовності. По всій Україні, головним чином у її західних регіонах, масово відновлюються та будуються нові християнські храми. Актуальною проблемою постає забезпечення їх літургійними предметами та облаштуванням внутрішнього простору. В числі перших відчутна нестача добротного священничого облачення та храмових тканин, які в час повального дефіци-

Іл. 1. Сакос митр. Одеського та Ізмаїльського УПЦ МП Агатагела, 2005 р. Відділення художнього церковного шитва Одеської Духовної семінарії. Лицеве і орнаментальне шитво

Іл. 2. Митра митр. Одеського та Ізмаїльського УПЦ МП Агатагела, 2004 р. Відділення художнього церковного шитва Одеської Духовної семінарії. Лицеве шитво

ту підміняють спорадичні аматорські роботи, часто на межі примітиву, наїву та кітчу. Основними тканинами та оздоблювальною фурнітурою для церковно-

го облаштування в останнє десятиліття ХХ ст. стає дешева синтетична текстильна продукція, придбана на ринку. Усталено гаптовані сюжетні та декоративні зображення на літургійних тканинах виконують за допомогою друкованих зображень і узорнотканих (чи мереживних) стрічок, що свідчить про невисокі естетичні запити виконавців та замовників.

Одночасно з цими негативними явищами в церковній сфері позитивні зрушення відбуваються у мистецьких колах Львова, Києва та інших міст. Професійні художники та декоративісти активно залучаються до роботи у цій закритій в часи тоталітаризму галузі, яка приваблює новими можливостями творчого вияву. Оскільки створення літургійних тканин вимагає фахового підходу, а саме освіти художника-текстильника зі знаннями церковно-літургійних канонів, релігійна тематика стає важливим напрямом навчального процесу мистецьких навчальних закладів. Зокрема, у Львівській національній академії мистецтв та Львівському державному коледжі декоративного та ужиткового мистецтва ім. І. Труша ця тематика впроваджується у дипломне та курсове проектування. Серед численних студентських робіт помітні священничі шати, хоругви, церковні стяги, плащаниці, покрови та ряд інших храмових тканин — майбутні художники вчаться проектувати та виконувати їх під керівництвом педагогів.

Амбітним завданням навчальних художніх закладів доби національної незалежності від 1990-х рр. стало виховання не тільки висококваліфікованих фахівців певної галузі мистецтва, а одночасно й представників духовної еліти суспільства, що мали відроджувати і розвивати традиції занедбаної церковної спадщини нашого народу [1]. Актуальною проблемою для художників-текстильників стало опанування багатой спадщини літургійного шитва та церковних тканин у контексті богослужбового дійства та нерозривній єдності з внутрішнім оздобленням храмового ансамблю. Появі власних оригінальних творів молодого спеціаліста передувала копітка робота з нагромадження досвіду: знайомство з літургійними тканинами у музейних колекціях, аналіз їхньої художньо-образної системи, іконографії, стилістики художніх форм, технік шитва, а також пошук сучасного «технологічного еквіваленту» трудомісткому ручному гаптуванню серед відомих технік оздоблен-

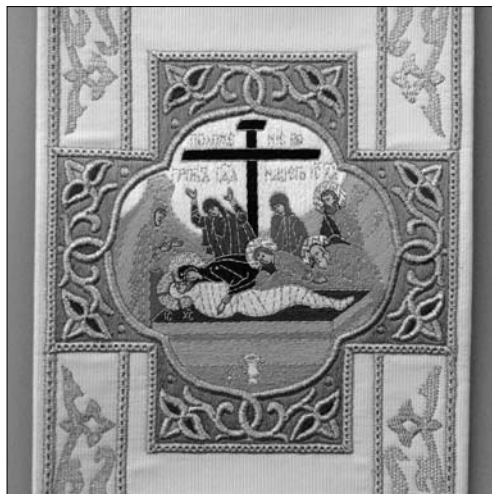
ня текстилю (ткацтво, розпис, аплікація, вишивка та інші). Одночасно у цьому напрямі працювали на відділах художнього ткацтва, вишивки і моделювання костюма львівських художніх закладів, де виконано ряд дипломних робіт — комплекти священничого облачення та храмові інтер'єрні тканини.

У Харкові в Академії дизайну і мистецтва з 2002 р. подібні програми з літургійного шитва впроваджувалися на факультеті художнього текстилю під керівництвом Юлії Грідневої (Матвеєвої), автора наукового дослідження про візантійську традицію в літургійному шитві [2; 3]. Паралельно з дослідницькою працею педагог освоїла гаптування, практично виконавши власні фігуративні твори мініатюрними стібками лицевої глді. У творчій манері Ю. Грідневої помітне виразне тяжіння до живописного трактування образів.

Єдиний в Україні навчальний заклад церковного шитва — це Відділення художнього церковного шитва Одеської Духовної Семінарії, створений 2002 року [4], на повному забезпеченні Свято-Архангело-Михайлівського жіночого монастиря. Навчальні програми закладу створені за методичними напрацюваннями подібних інституцій Росії (Санкт-Петербурга, Москви) та з урахуванням власного досвіду. Пріоритетним у навчанні стали вивчення технології вишивки, яка традиційно застосовувалася в літургійних тканинах України та Росії. Продукція одеського відділення церковного шитва відзначається фаховим рівнем побудови композицій, а також світлим пастельним колоритом. Серед творів помітні передусім величаві ошатні архієрейські облачення, виготовлені спеціально для вищого духовенства УПЦ МП. Зокрема, це архієрейська митра з лицевими мініатюрами-клеймами (2004)¹, архієрейська митра за зразком великокняжих головних уборів (2005)², величавий білосніжний сакос з розшитими кольоровим шовком клеймами та золотистим орнаментом (2005) (іл. 1; 2; 3). Можливості навчальної майстерні не обмежуються священничим облаченням, вже зроблено декілька спроб лицевого гаптування у плащаницях, пеленах, покрівцях, катапетасмах, окладах Євангелії, іконах.

¹ Власність митр. Київського і всієї України УПЦ МП Володимира (Сабодана).

² Власність митр. Одеського і Ізмайльського УПЦ МП Агатангела.

Іл. 3. Деталь сакоса, 2006 р. Відділення художнього церковного шитва Одеської Духовної семінарії. Лицеве шитво

Іл. 4. Лицева митра, 2009 (дипломна робота Фіщук О. з Києва, випускниці майстерні лицевого шитва МДА), лицеве шитво

У 2013 році при Київській Духовній Академії організовані курси церковної вишивки. Навчання відбувається у приміщенні Києво-Печерської Лаври під керівництвом досвідченої майстрині лицевого та золотого шитва Ольги Фіщук³, автора десятків творів лицевого гапту, особливістю яких є мініатюрні розміри: пелена «Св. Мученик Валерій» (2007), митра з лицевими клеймами (2009) (іл. 4), пелена «Спаситель» (2010), скрижалі для архієрейської мантії зі сюжетами «Благовіщення» та «Одигітрія» (2012). Як більшість сучасних майстринь цього фаху, вона захоплюється давньоруським шитвом, є автором реконструйованого технічного прийому домонгольського шитва [5].

³ Фіщук Ольга Валеріївна (1977 р. н.), випускниця Відділення лицевого шитва Іконописної школи при МДА (2009 р.). Проживає в Києві, працює самостійно.

Іл. 5. Митра. 2016 р. ПП. «Православний текстиль». Київ. Машинна вишивка, ручний гапт «по карті» канителю

Іл. 6. Облачення архієрейське. 2016 р. ПП «Православний текстиль». Київ. Машинна вишивка, ручний гапт канителю, інкрустація камінням

Дивовижне багатство художньо-емоційних рішень сучасних церковних тканин зумовлене різноманітністю матеріалів, технік виконання декору. Вишивка як традиційний вид мистецтва виділяється своїм багатством, використанням різних технічних прийомів.

Більшість світських та монастирських майстерень з виготовлення церковних тканин та облачення мають промисловий характер: серійне виробництво, виконання замовлень, орієнтація на комерційний попит.

Фаховий рівень та технічні можливості майстерень сприяють створенню для конкретного храму виробів у гармонійному кольоровому вирішенні, однаковій композиційній манері та техніці оздоблення. Водночас догодження естетичним запитам замовника, які не зовсім відповідають традиціям церковного шиття (надмірний декоративізм, привнесення нових матеріалів та комп'ютерного друку), створює передумови для поступової появи у ньому світських рис.

Монастирські та виробничі майстерні машинної вишивки — це підприємства, які виготовляють церковний текстиль, вишитий на професійному обладнанні з програмним управлінням. Процес виконання вишивки в таких закладах кардинально відрізняється від традиційного послуху церковних майстринь, які гаптують ручним способом. Спочатку художник розробляє ескіз, сканує його. За допомогою спеціальної комп'ютерної програми переводить в рисунок з намальованими стібками, тобто адаптує до техніки гаптування. Особливо трудомістким і копітким вважається вишивання фігуративних образів. Нерідко виконують декілька кольорових варіантів однієї композиції. Готовий комп'ютерний файл переносять у вишивальну машину, і технологічний процес, залежно від площі та складності декору, займає від кількох годин до кількох днів. Як на кожному виробництві художники змушені підпорядковуватися вимогам серійного випуску, можливостям вишивальної техніки та матеріальної бази. Це приводить до втрати самотутніх мистецьких і технічних прийомів у церковних тканинах. Професійні вишивальниці працюють на японських та корейських вишивальних автоматах з програмним забезпеченням; займаються пошиттям облачень та виробництвом десятків найменувань елементів для аплікації.

Особливістю сучасних майстерень машинної вишивки є домінування декору над зображенням, коли орнаментальне шитво пригнічує лицеве (фігуральне, нерідко схематичне, без належної побожної шанобливості). Лицеве шитво часто підміняє аплікація, живописні та літографічні вставки. Сучасне церковне шитво «грішить» геометризацією форм, спрощеними композиціями розквітлених хрестів, відкритим, часто контрастним колоритом, використанням орнаменту для заповнення площини. В орнаментальному шитві помітне поєднання мотивів світської та народної вишивки, улюблений мотив — виноградна лоза.

Іл. 7. Облачення архієрейське. 2010-ті рр. ПП «Золоте шитво». Кропивницький. Машинна вишивка металітом, ручний гапт канителлю, інкрустація камінням

В цілому для декору літургійних тканин характерне перенасичення деталями. У виробках майстерень під патронатом Московського патріархату домінує гаптування металевими нитками, надмірна кількість оздоб (бісеру, леліток, штучних перлів, стразів, кольорового скла, позументної фурнітури). Загалом, необмежене тиражування продукції позбавляє її оригінальності, унікальності та художньої вартості.

До виробничих майстерень належить передусім швейний цех Художньо-промислового підприємства при Свято-Успенській Києво-Печерській Лаврі — беззаперечний монополіст галузі в Україні ще з радянських часів. Створений як дублер відомих російських виробництв православного церковного начиння («Софріно» та інших), він до певної міри наслідує їхні художні ідеї та традиції. Від 1994 р. це сучасне текстильно-швейне підприємство під назвою «Православний текстиль» [6] працює у Київській Ми-

Іл. 8. Покрівці. 2010-ті рр. ПП «Золоте шитво». Кропивницький. Ручне гаптування золотою канителлю і трунцалом

Іл. 9. Митра. 2010-ті рр. ПП «Золоте шитво». Кропивницький. Ручне гаптування золотою канителлю і трунцалом

трополії (УПЦ МП). В асортименті підприємства священні облачення та різноманітні церковні тканинні вироби для облаштування храму — плащаниці, покрівці, скатертини, облачення престолу, хоругви і катапетасми, оздоблені візерунками машинної вишивки.

За художньо-стилістичними ознаками продукція тяжіє до орнаментального церковного шитва XVIII—XIX ст. та народної вишивки. Домінує використання рослинних мотивів, улюбленими серед них — виноградна лоза, типові для центрально-українського регіону стилізовані квітучі галузки. Нерідко у декорі облачень трапляється натуралістичне трактування флори, урбаністичні зображення. У колориті домінують золотисті відтінки (імітація золотого шитва) та відкриті контрастні поєднання. Серед матеріалів тут застосовують натуральні та синтетичні, в технічному плані переважає машин-

Іл. 10. Плащаниця. 2010-ті рр. ПП «Риза». Львів. Машинна і ручна вишивка

Іл. 11. Оплічний хрест. 2010-ті рр. ПП «Риза». Львів. Машинна і ручна вишивка

Іл. 12. Кондрак-Землинська Н., Гаєвишин О., Сенік Н. Плащаниця «Покладення у гріб». 2008—2009 рр. «Студія сакрального мистецтва». Львів. Гаптування шнуром, машинна вишивка. Унівський монастир

на вишивка об'ємною гладдю по мотузковому підкладу металізованими (метаніт, люрекс) та шовко-

вими (віскоза, лавсан) нитками. Як ексклюзивну продукцію компанія пропонує ручне орнаментальне гаптування канителлю, інкрустацію намистинами та кольоровим камінням (митри, ікони, плащаниці) (іл. 5; 6). Для великотиражної продукції — митр і плащаниць, використовуються живописні та літографічні вставки.

Для швейної майстерні Фролівського Свято-Вознесенського жіночого монастиря (УПЦ МП), відомого у давнину осередку церковного гаптування⁴, характерне поєднання ручної роботи з машиною. Це найкраще демонструє основна їхня продукція — ієрейські та архієрейські митри. У декорі митр помітні інспірації з аналогічної російської продукції (Софріно). Різноманітність орнаментальних форм, стилістики та використовуваних матеріалів (оксамиту, парчі, канителі, шнурів, шовку, метаніту, стразів, перлів, кольорового каміння), здається, не має меж. Заповнення розчленованого на сегменти головного убору складним та витіюватим орнаментом, що гармонійно або не надто гармонійно підкреслює форму, поєднання вишивки з живописними вставками та ювелірними хрестами вкупі не завжди творять цілісність художнього образу цього дорогоцінного убору. У рослинному декорі переважають мотиви світського та народного декоративного мистецтва: виноградна лоза, пшеничні колоски, квіти, листя, розквітлі хрести.

Ручне орнаментальне та фігуративне шитво в Україні найкраще представляє Художньо-виробниче підприємство «Золоте шитво» (Кіровоград) [7], яке понад двадцять років (від 1998 р.) спеціалізується на гаптуванні металевими нитками. В асортименті підприємства орнаментальне гаптування золотистою та сріблитою канителлю церковних текстильних виробів та іншої вишитої продукції. Золоте шитво нерідко доповнюють натуральні каміння: гранат, аметист, топаз, онікс, бірюза, а також перли. Продукція «Золотого шитва» здобула прихильність не тільки у вітчизняних клієнтів, а й далеко за кордоном. Майстерня бере активну участь у міжнародних промислових та художніх виставках⁵.

⁴ Фролівський Свято-Вознесенський жіночий монастир у Києві у XVIII ст. був найбільшим центром церковного шитва.

⁵ Участь у більше ніж 30 виставках, разом з іншими єпархіями, УПЦ МП щорічно представляє Україну на Всецерковній Православній виставці «Православна Русь» в Москві.

При ознайомленні з асортиментом підприємства, а це — архієрейські та ієрейські облачення, митри, літургійні покрови, плащаниці, хоругви, інтер'єрний текстиль, ікони та інше, впадає в очі намагання авторів заповнити золотим орнаментальним гаптуванням якомога більше фонові тканини (в облаченнях вона ніби імітує ткани візерунки). В стилістиці орнаменту відчутні інспірації українського шитва XVIII—XIX ст. та еkleктизм, а в сюжетних зображеннях — натуралістичне та живописне трактування ликів, фігур та флори. Лицеві клейма виконані ручним або машинним способом, позитивно, що зовсім відсутні живописні та літографічні вставки. Рясно декороване священниче облачення справляє враження царського одягу, що загалом затьмарює їхнє призначення та сакральну суть, відволікає від Літургії (іл. 7; 8; 9).

Вишивальні майстерні Свято-Нікольського жіночого монастиря УПЦ МП (с. Нікольське, Волноваського р-ну Донецької обл.) були створені невдовзі після заснування цього монастиря у 2001 р., поряд з швейною, іконописною, столярною, різьби по дереву та іншими⁶. Ініціатором був настоятель храму схиархімандрит Зосим, який колекціонував старовинні гаптовані твори (в тому числі плащаниці) і мав потребу у їхній реставрації. Досвіду майстрині черниці набиралися, розпочинаючи з реставрації та копіювання знищених церковних творів. Особливо часто доводилося поновлювати плащаниці кінця XVIII—XIX ст.: переносити золоте шитво на нову тканину, зміцнювати стібки. Черниці стажувалися в Оптіно⁷ (Росія), тому постійно контактують та переймають досвід російських гаптувальниць [8]. В монастирі налагоджено власне виробництво священничого облачення, митр, покровів, плащаниць, ікон, сувенірів тощо. У творах використовують як ручні техніки гаптування (одностороння гладь), так і машинні. Великі роботи — священничі облачення і плащаниці — виконуються у машинному цеху, де майже весь процес вишивки механізований.

Нікольське церковне шитво, як і сучасні російські твори, наслідує традиції давньоруського літургійного шитва, яке позначене стилістикою візантійсько-

⁶ З інтер'ю черниці Свято-Нікольського жіночого монастиря сестри Іуліанії, яка очолює майстерню, кореспонденту порталу «Православие в Украине» [9].

⁷ Успенсько-Оптинська пустинь в Санкт-Петербурзі (Росія).

Іл. 13. Кондрак-Землинська Н., Сенік Н. Плащаниця «Успіння Пресвятої Богородиці». 2012 р. «Студія сакрального мистецтва». Львів. Гаптування шнуром, машинна вишивка. Унівський монастир

Іл. 14. Кондрак-Землинська Н. Ієрейське облачення. 2010-ті рр. «Студія сакрального мистецтва». Львів. Машинна вишивка

го іконопису: площинне вирішення основних форм, пласкі стібки, щільне заповнення кольорових ділянок, контурне опрацювання. В гаптованих іконах та плащаницях застосовують оздоблення декоративним шнуром (що імітує об'ємний золотий шов «по карті» у прикріп), склярусом, штучними перлами, бісером, стразами, кольоровим склом, мінералами, бляшками тощо. Композиції плащаниць інспіровані традиціями об'ємного літургійного шитва XIX ст.: гаптування по високому підкладу, використання живописних ликів, орнаментики класицизму, неовізантизму. Серед оплічних композицій поширені «Воскресіння Господнє», «Старозавітна Трійця», «Спас Неру-

Іл. 15. Кондрак-Землинська Н. Хоругва. 2010-ті рр. «Студія сакрального мистецтва» Львів. Машинна вишивка

Іл. 16. Кондрак-Землинська Н., Гаєвишин О., Сенік Н. Плащаниця «Покладення у гріб». 2010 р. «Студія сакрального мистецтва». Львів. Гаптування шнурами, машинна вишивка. Унівський монастир

котворний», «Богородиця Знамення», «Покрова», хрестові композиції типу «єрусалимський хрест».

У Кременецькому Свято-Богоявленському жіночому монастирі у 1991 р. стараннями ігумені Херувими (Бенецук) відновлена ризниця та золотошвейна майстерня [10]. В майстерні налагоджено промислове виробництво церковних тканин на вишивальних машинах з програмним управлінням, які з кінця 1990-х рр. почали широкого використовувати у монастирях та кравецьких артілях.

Найбільша майстерня машинної вишивки в західному регіоні України — Майстерня з пошиття церковного одягу «Риза» (Львів) [11] з 2004 р. займається пошиттям священничих облачень, різноманітних покрівів, митр, плащаниць, а також десятків найменувань елементів для аплікації. Майстерня обладнана сучасною вишивальною комп'ютерною технікою, що дає змогу швидко виконувати гаптований декор, а також легко його тиражувати. На можливостях сучасної машинної вишивки базується асортимент художнього підприємства — священничі облачення (архієрейські, ієрейські, дияконські) «грецького» та «російського» крою, рясно оздоблені орнаментальним декором різного, стилістично не виразного спрямування.

Орнаментальні композиції облачень творять квіткові мотиви (поєднані у галузки, букети, гірлянди), різноманітні «розквітлі» хрести, рідше трапляються фігурні зображення, наприклад, серафими. У виборі рослинних мотивів дизайнери часто орієнтуються на зразки української народної вишивки (Поділля, центральна частина України). Лицеве шитво представлено у вигляді кількох округлих клейм для опліччя ієрейського фелону, які тиражуються на вишивальних автоматах. Художніми якостями відзначаються рукотворні хрести-нашивки, гаптовані золотистою канителлю та доповнені кольоровими камінцями. Численні хрестові композиції інтерпретують мотиви українського церковного гаптування ХІХ — поч. ХХ століття (іл. 10; 11).

Останні два десятиліття у Львові в галузі літургійного гаптування працює творче гроно художників, випускників Львівської академії мистецтв — Надія Кондрак-Землинська, Олександра Гаєвишин та Надія Сенік. Їхні роботи представлені як в індивідуальній діяльності, так і у формі творчої співпраці (іл. 12; 13). Передусім відзначимо доробок «Студії сакрального мистецтва» вишивальниці Надії Кондрак-Землинської, яка активно використовує при створенні церковних тканин (а це — священніче облачення, плащаниці, хоругви, знамена, гаптовані оплічні хрести, вишиті ікони та інше) традиції українського літургійного та орнаментального шитва, а також народної вишивки Західної України [12]. Гаптувальниця працює в техніці об'ємного шитва металізованими нитками («у прикріп», «по карті», вистеляння шнурами) та машинної вишивки з комп'ютерним

програмуванням (гладь). Її вироби прикметні надзвичайною декоративністю, гармонійним колоритом, витонченістю малюнка, віртуозністю, своєрідністю засобів виконання та постійним експериментаторством (іл. 14; 15).

Орнаментальне шитво Н. Кондрак-Землинської вражає чіткістю графічного рисунку, багатством філігранно розроблених геометричних і рослинних мотивів. Так у сітку дрібних орнаментальних мотивів майстерно влітаються медальйони-клеїма із зображеннями євангелістів чи вишиті високим стібком шестикрилі серафими. Наприклад, Господня плащаниця для Унівського монастиря (2008—2009 рр.), Господня плащаниця для Гарнізонного храму свв. апп. Петра й Павла у Львові (2015 р.), Богородична плащаниця для Унівського монастиря (2010 р.) та інші (іл. 16).

Висновки. Наслідуючи пам'ятки українського давнього шитва та періоду найвищого його розвитку у добу бароко, сучасні гаптувальниці протягом незначного проміжку часу здійснили спробу відродити галузь і створили сучасні твори лицевого та орнаментального шитва. Здобутий досвід виявився у новітніх формах, які є продовженням давніх традицій та складовою сучасного образотворчого й декоративного мистецтва.

З 1990-х рр. до роботи в галузі церковних тканин активно залучаються професійні художники та декоративісти, передусім Львова, Києва та інших міст, де готуються спеціалісти з церковного текстилю та вишивки. Більшість світських та монастирських майстерень представляють продукцію (вишивку, облачення) промислового характеру, виконану на вишивальному обладнанні з програмним управлінням.

Ознаками сучасних творів церковної вишивки є домінування декору над зображенням, коли орнаментальне шитво пригнічує лицеве, а також привнесення мотивів світської та народної вишивки. Відзначено, що значна частина осередків церковного шитва в Україні знаходиться під впливом художніх ідей та канонів Московської патріархії, що позбавляє їхні твори самостійності та оригінальності. Водночас доведено, що впровадження прийомів української народної вишивки (мотивів геометричного та рослинного орнаменту, регіональної колористики) в оздоблення церковних тканин та священничого облачення спричинили зміни їхньої художньо-образної

мови, появу нових смислів, в тому числі пропагування національної ідеї, органічно вписалися в традиційно створений, а нині відновлений образ Української Церкви.

1. Печенюк Т. До питання впровадження теми «Сакральні тканини християнського храму» в учбову програму Львівської академії мистецтв. *Сакральне мистецтво Бойківщини. Другі наукові читання пам'яті Михайла Драгана*. Дрогобич: Відродження, 1997. С. 47.
2. Гриднева Ю.Г. *Эволюция византийской традиции в иконографии литургического шитья позднего средневековья*: дис. канд. искусствоведения: 17.00.05. Харьковская гос. академия дизайна и искусств. Харьков, 2008. 211 с.
3. Матвеева Ю.Г. *Мова тканин у византийському мистецтві*. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2018. 528 с.
4. Шелюто Е.М. Образовательные программы на отделении церковного художественного шитья. *Покров*. СПб., 2005. Вып. 1. С. 17—18.
5. Фищук О.В. Домонгольские швы. *Покров*. Санкт-Петербург, 2007. Вып. 3. С. 68—70.
6. Интернет-магазин «УПЦ-ТЕКСТИЛЬ». URL: <https://upcstil.com/> (дата звернення: 20.05.2020).
7. Художественно-производственное предприятие «Золотое шитье». URL: <http://zolotoe-shitvo.kr.ua> (дата звернення: 20.05.2020).
8. Золотых дел мастерицы. URL: <http://dkr.com.ua/index.php?new=7645> (дата звернення: 20.05.2020).
9. Золотошвейные мастерские в Никольском (Донбасс). URL: <http://ortodox.donbass.com/news/201204/nik.htm> (дата звернення: 20.05.2018).
10. Свято-Богоявленський Кременецький жіночий монастир (УПЦ МП). URL: http://arhiv.orthodoxy.org.ua/ru/krasa_pravoslav_ua/2006/01/18/223.html (дата звернення: 20.05.2020).
11. Майстерня з пошиття церковного одягу «Риза». URL: <http://www.ryza.com.ua/> (дата звернення: 20.05.2020).
12. Я щаслива, бо займаюсь тим, що мені подобається. URL: <http://gazeta.lviv.ua/arhiv/life/2014/11/24/36735.html> (дата звернення: 29.11.2019).

REFERENCES

- Pecheniuk, T. (1997). On the Introduction of the Issue «Liturgical Fabrics of the Christian Church» in the Curriculum of Lviv Academy of Arts. (Proceeding of the second scientific readings in memory of Mykhailo Dragan «Sacred art of Boyko Region»). Drohobych: Vidrozhennia [in Ukrainian].
- Gridneva, Y.G. (2008). *Evolution of Byzantine Tradition in the Iconography of Liturgical Stitching of the Late Middle Ages*. Candidate's thesis. Kharkiv [in Russian].
- Matveeva, Y.G. (2018). *The Language of Fabrics in Byzantine Art*. Kharkiv: O.M. Beketov KhNUMH [in Ukrainian].

- Shelyuto, E.M. (2005). Educational Programs at Church Artistic Stitching Department. *Cover* (Issue 1, pp. 17—18). St. Petersburg [in Russian].
- Fishchuk, O.V. (2007). Pre-Mongol Stitches. *Cover* (Issue 3, pp. 68—70). St. Petersburg [in Russian].
- Online store «UOC-TEXTILE». Retrieved from: <https://upctextil.com/> (Last accessed: 20.05.2020) [in Russian].
- Art and Production Enterprise «Golden Stitching». Retrieved from: <http://zolotoe-shitvo.kr.ua> (Last accessed: 20.05.2020) [in Russian].
- Goldsmiths. Retrieved from: <http://dkr.com.ua/index.php?new=7645> (Last accessed: 20.05.2020) [in Russian].
- Gold Stitching Workshops in Nikolskyi (Donbass). Retrieved from: <http://orthodox.donbass.com/news/201204/nik.htm> (Last accessed: 20.05.2018) [in Russian].
- Holy Epiphany Kremenets Convent (UOC-MP). Retrieved from: http://arhiv.orthodoxy.org.ua/ru/krasa_pravoslav_ua/2006/01/18/223.html (Last accessed: 20.05.2020) [in Ukrainian].
- Workshop for Sewing Church Clothing «Ryza». Retrieved from: <http://www.ryza.com.ua/> (Last accessed: 20.05.2020) [in Ukrainian].
- I'm Happy Because I Do What I Like. Retrieved from: <http://gazeta.lviv.ua/arhiv/life/2014/11/24/36735.html> (Last accessed: 20.05.2020) [in Ukrainian].